

The West and the Construction of National Interests in Iran's Foreign Policy

Shahrooz Shariati¹

Ramin Alborzi²

Mohsen Alavipour³

Received: 2024-08-17

Revised: 2024-10-17

Accepted: 2025-09-26

Available Online: 2026-03-18

How to cite this article:

Shariati, Sh., Alborzi, R. & Alavipour, M. (2026). The West and the Construction of National Interests in Iran's Foreign Policy, *Iranian Research Letter of International Politics*, 14 (01), 142 - 166. (in Persian with English abstract)

<https://doi.org/10.22067/irlip.2026.89452.1559>

1- INTRODUCTION

Over the past two centuries, Iran's foreign policy has undergone profound transformations. These shifts span efforts to safeguard the country's territorial integrity during the Qajar era, alignment with Western powers under the second Pahlavi monarchy, and the emergence of an anti-hegemonic and anti-Western state during the Islamic Republic. These transitions have shaped distinct conceptions of "self" and "other" within the historical trajectory of Iran's foreign policy, raising a fundamental question: Why have successive Iranian governments during the Qajar, Pahlavi, and Islamic Republic periods adopted divergent and often conflicting interpretations of "national interests" in their foreign policy strategies? Furthermore, despite the relative stability of Iran's geopolitical conditions and the material dimensions of "national interests" over the past century, why have definitions of identity and interests, as well as perceptions of allies and adversaries, undergone significant and foundational changes across these distinct political eras? This research reveals that the historical confrontation with the West has profoundly shaped Iran's foreign relations, resulting in the formation of two overarching identity constructs within the collective memory of Iranian leaders. These constructs have played a central role in shaping their understanding of national interests and guiding the evolution of foreign policy across different periods.

1. Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Corresponding Author Email: shariati@modares.ac.ir
2. PhD student in Political Science, Department of Political Science Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
3. Associate Professor, Department of International Political and Legal Studies Institute of Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran.

2-THEORETICAL FRAMEWORK

In constructivist theory, the international system is conceptualized as “socially constructed,” grounded in notions such as the “national self” and the “national other,” which emerge through processes of human cognition and interaction. These interactions serve as the foundation for identity formation, with constructivism treating the distinction between national identity and other forms of political or social identities as a fundamental premise. The construction of identity within constructivist thought is predicated on the dynamics of the “similar other” and the “alienated other.” Identity is reproduced through processes of representation, which are inherently tied to language and discourse. Notably, silence is as consequential as articulated expressions within these processes. Accordingly, the similarities of “similar others” are as integral as the differences of “alienated others” in the reproduction of identity and the formulation of national interests. Alexander Wendt’s constructivist framework situates the concept of “national interests” on four core pillars: physical survival, economic welfare, independence, and collective self-esteem. Wendt further emphasizes the dialectical relationship between the “Me” and the “I,” where the “Me” refers to the self as it is constructed through the gaze of others, a perception that may be characterized by either conflict or cooperation. In this context, both adversaries and allies play indispensable roles in shaping identity through the assignment and enactment of roles. Within this paradigm, the “self” conveys signals to the “other” based on its interpretation of the environment, while the “other” responds in accordance with its own contextual understanding. This reciprocal exchange of signals underpins the relational dynamics between the self and the other, which manifest in three primary forms: “friend,” “enemy,” or “rival.” These iterative interactions lead to the formation of four distinct types of identity: corporate identity, type identity, role identity, and collective identity. Each identity type encompasses specific interests that not only shape behavior but also provide an interpretive framework for analyzing political phenomena. Through this lens, one can better understand the influence of national identity components—such as nationalism, ethnicity, religion, and language—in shaping perceptions of and engagements with the international environment.

3- METHODOLOGY

This study employs a qualitative research methodology, incorporating a meta-analytical approach to examine the perspectives of Iranian governments over the past two centuries on the concepts of national interests and nationality. This method is utilized as a practical framework for applying constructivist theory, offering a significant advantage in analyzing the dynamics of antagonism between identity paradigms and the discourse of the “self” versus the counter-discourse of the “other” in Iran’s foreign policy. By adopting this approach, the study seeks to provide a comprehensive understanding of the interplay between these paradigms and their influence on shaping Iran’s foreign policy orientations.

4- RESULTS & DISCUSSION

The trajectory of Iran's foreign policy has undergone substantial transformations across historical periods, influenced heavily by internal dynamics and external pressures. These transformations reflect the interplay of power politics, identity discourses, and shifting global alignments.

4.1. Foreign Policy During the Qajar Era

During the Qajar period, the pervasive influence of colonial powers—primarily Russia and Britain—had a profound impact on the shaping of Iran's national interests. These interests were often defined in terms of increased political and economic alignment with these dominant powers. By the late Qajar period, Britain came to assume the role of a “friend” in the Iranian foreign policy framework, leading to a pronounced inclination toward closer ties with Britain. However, neither alignment with Britain nor with Russia effectively safeguarded Iran's national interests during this time. Both powers annexed significant portions of Iranian territory, resulting in irreversible territorial losses and undermining Iran's sovereignty.

4.2. Foreign Policy Under Reza Shah

The foreign policy of Iran under Reza Shah was predicated on the delicate task of balancing power between the Soviet Union and Britain. This policy orientation sought to navigate the competing interests of these powers while maintaining Iran's autonomy. Germany later emerged as a “third force” in this balance of power, further complicating the geopolitical landscape. During this era, the discourse of “Iranian nationalism” gained traction as a potent ideological force, becoming a cornerstone for shaping and consolidating foreign policy. This nationalist sentiment translated into efforts aimed at extricating Iran from Russian and British influence. Despite these ambitions, Iran's national interests were not fully realized, as the country faced occupation by Soviet and British forces during World War II.

4.3. Foreign Policy Under Mohammad Reza Pahlavi

The foreign policy of Mohammad Reza Pahlavi's reign (1941–1979) can be divided into four phases: Phase One (1941–1951): Iran pursued a “positive balance” strategy under Prime Minister Qavam al-Saltaneh, leveraging both domestic and international opportunities to advance national interests. During this phase, foreign policy was largely led by the Prime Minister, with the Shah playing an advisory role. Phase Two (1951–1953): Under Prime Minister Mossadegh, Iran adopted a “negative balance” strategy, aiming to reduce dependence on foreign powers. However, this approach failed and culminated in the 1953 coup, a significant turning point in Iran's political landscape. Phase Three (1953–1963): This period saw the rise of “positive nationalism” as a reaction to Mossadegh's policies, aimed at recalibrating relations with the West while safeguarding national interests. Despite minimal external threats, public skepticism about foreign policy remained, shaped

by the aftermath of the 1953 coup. Phase Four (1963–1979): Iran pursued an “independent national policy,” striving for greater autonomy in foreign affairs. However, this strategy did not deliver significant results and contributed to the Shah’s downfall, culminating in the Islamic Revolution of 1979.

4.4. Foreign Policy During the Islamic Republic Era

The foreign policy of the Islamic Republic represents a marked departure from previous eras, characterized by a strong adversarial stance toward the West. This period saw the emergence of identity discourses such as Islamism and anti-colonialism, which became central to Iran’s foreign policy narrative. A concerted effort to dismantle pre-revolutionary identity roles and a rejection of East-West power dynamics defined the contours of Iran’s international engagement. Although certain adjustments were made in response to post-war conditions, the fundamental nature of Iran’s foreign policy remained consistent. Under President Khatami, Iran attempted to align with Western norms through initiatives such as the “Dialogue of Civilizations.” However, domestic opposition and misunderstandings regarding Iran’s nuclear program limited the effectiveness of this policy. President Ahmadinejad later introduced the slogan “Reforming World Management” as a counter-hegemonic strategy. Yet, this approach faced significant resistance both domestically and internationally. Similarly, President Rouhani sought to project Iran as a “development-oriented state” by pursuing rapprochement with the West. Despite these efforts, actions by Western powers, particularly under the Trump administration, undermined Rouhani’s policy, rendering it largely unsuccessful.

5- CONCLUSIONS & SUGGESTIONS

In the history of Iran’s foreign relations, the logic underpinning the nation’s national interests—both in the pre-revolutionary (Qajar and Pahlavi) and post-revolutionary (Islamic Republic) eras—is intrinsically tied to how Iranian policymakers have conceptualized the West. This study seeks to illuminate the critical role that perceptions of the West have played in redefining Iran’s national interests and shaping its foreign policy strategies. The findings suggest that Iran’s historical interactions with the West have led to the development of two dominant identity paradigms in the collective consciousness of Iranian leaders: The West as the “Other-Friend” and the West as the “Other-Enemy.” From this perspective, strategies such as “positive nationalism” and “independent national policy” in Iran’s contemporary foreign policy reflect a paradigm of national interests based on viewing the West as an ally. In contrast, strategies like “negative balance” and “neither East nor West” embody a paradigm rooted in seeing the West as an adversary. Within this framework, the “third force” strategy emerges as a mediating approach, positioned between these two prevailing paradigms. Ultimately, however, none of these paradigms have proven effective in fully safeguarding Iran’s national interests.

Keywords: Iran, Foreign Policy, National Interests, Compromise, Antagonism

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۲۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۲/۲۷

غرب و گونه شناسی مفهوم منافع ملی در سیاست خارجی ایران

شهر روز شریعتی^۱

سید رامین البرزی^۲

سید محسن علوی پور^۳

چکیده

چگونگی برساخت هویت، نقطه کانونی الگوواره (پارادایم) برساخت گرایی است و تعریف «دوست» و «دشمن» و تکوین مفهوم منافع ملی بر مبنای این تعریف در عرصه سیاست خارجی ممکن می شود. این مقاله با اتکا به آموزه های رهیافت «برساخت گرایی» در پی پاسخ به این پرسش است که مفهوم منافع ملی ایران چگونه در ذهنیت دولتمردان ایران طی یک سده گذشته برساخته شده است؟ یافته های این پژوهش طولی که داده های آن بر مبنای تحلیل محتوای تعدادی از مهم ترین آثار دانشگاهی درباره تاریخ معاصر ایران تجمیع شده است، نشان می دهد که چگونگی فهم غرب، نقش مهمی در بازتعریف منافع ملی و راهبردهای سیاست خارجی ایران دارد. یافته های این پژوهش همچنین نشان می دهد مواجهه با غرب در تاریخ روابط خارجی ایران به تکوین و شکل گیری دو کلان انگاره هویتی در حافظه جمعی رهبران ایران برای فهم منافع ملی منجر شده است که یکی غرب را به مثابه «دیگری دوست» و دومی غرب را به مثابه «دیگری دشمن» ارزیابی می کند. یافته های این پژوهش همچنین نشان می دهند راهبردهای «ناسیونالیسم مثبت» و «سیاست مستقل ملی» در تاریخ روابط خارجی ایران معاصر، نمودهایی از بازنمایی پارادایم هویتی منافع ملی ایران مبتنی بر غرب دوست و راهبردهای «موازنه منفی» و «نه شرقی نه غربی» نمونه هایی از پارادایم هویتی منافع ملی ایران بر پایه غرب دشمن بوده است.

واژگان کلیدی: ایران، سیاست خارجی، منافع ملی، سازه انگاری، سازش، ستیهندگی

۱. دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

نویسنده مسئول: shariati@modares.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۳. دانشیار، گروه علوم سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران

۱. مقدمه و بیان مسئله

تمرکزکانونی این پژوهش ارزیابی پیامدهای مواجهه با غرب بر شناخت منافع ملی ایران در تاریخ روابط خارجی ایران است. مساله اصلی این پژوهش ناظر بر این پرسش است که چرا حکومت‌های ادوار ایران در دوره‌های قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی در طراحی سیاست خارجی ایران تلقی‌های متفاوت و متضاد از مفهوم «منافع ملی» داشته‌اند؟ پژوهش در پاسخ به این پرسش با روش تحلیل محتوای گفتمانی کوشیده است تا طیفی از ادراک‌های متفاوت از «خود» و «غرب» را در ذهنیت دولتمردان ایرانی از «جنگ‌های ایران و روس» به مثابه «بحرانی در بنیادها و بحران بنیادها» (Tabatabai, 2016, p.17)، آغازگر فهم ایران به مثابه دولت-ملت در تاریخ روابط خارجی ایران بود، تا سال‌های اخیر ارزیابی‌کنند. ضرورت کاربست روش تحلیل محتوای گفتمان، مزیت این روش در شناخت فضای تخصم بین پارادایم‌های هویتی و دال‌های تشکیل دهنده گفتمان «خود» و پادگفتمان «دیگری» است.

به بیان دیگر این پژوهش کوشیده تا با ارزیابی عناصر سازنده‌هسته اصلی هویت ایرانی، علت فهم متفاوت از منافع ملی و شکل‌گیری الگوهای مختلف سیاست خارجی در تاریخ معاصر روابط خارجی ایران را تبیین کند. بررسی و فهم دیالکتیک ساخته‌شدن متناوب «خود ایرانی» در برابر «دیگری غرب» از دوره قاجار تا امروزه‌مچنین منجر به شکل‌گیری شبکه‌ای گسترده از «هویت/منافع»‌های گوناگون ایرانی در سه دوره قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی شده است که پرداختن به روایت‌های گوناگون از هویت و منافع ملی در سیاست خارجی در دوره‌های فوق از منظر آموزه‌های «برساخت‌گرایی»^۱ دغدغه بنیادین این مقاله است. از منظر ادبیات موضوع پژوهش، تقریبا تمامی آثاری که با رویکرد برساخت‌گرایی به سیاست خارجی ایران پرداخته‌اند در تحقیقات خود به دوران حاکمیت جمهوری اسلامی و دولت‌های مختلف ذیل آن نظر داشته‌اند و پژوهش‌هایی که این رویکرد را برای تبیین و تحلیل سیاست خارجی ایران و نسبت آن با فهم هویتی ایرانیان در دوران قاجار و پهلوی به‌کارگرفته باشد، اندک و نامنسجم‌اند. با این وصف، آثار ذیل را می‌توان در زمره پژوهش‌هایی دانست که در این حوزه موجود است: آریین طباطبایی (۲۰۲۰) فهم ایرانیان را از امنیت خود به شدت تحت تاثیر تجارب تحقیرکننده آن‌ها از برخورد با غرب در تاریخ مدرن ایران یعنی جنگ‌های ایران و روس بدین سو در نظر می‌گیرد، اگرچه کتاب در فصل خاصی به چارچوب نظری نپرداخته اما ایده‌های «سازه‌انگاری» در کتاب قابل ردیابی است.

محمدرضا تاجیک (۱۳۸۴) در کتاب «رابطه غیریت و هویت در میان ایرانیان» با کاربست تحلیل گفتمان تلاش داشت که به این پرسش جواب دهد که چگونه می‌توان به مقوله‌هویت اندیشید و مرزهای آن را از سایر هویت‌ها تفکیک کرد و چگونه می‌توان تعریف مشخصی از هویت ایرانی و سیر تطور و تحول آن ارائه داد. نویسنده سعی کرده‌هم رویکردهای ذات‌گرایانه و هم رویکردهای سازه‌گرایانه هویتی را مطرح و نقد کند. فیروزه کاشانی ثابت (۱۳۹۷) در کتاب «افسانه‌های مرزی ۱۸۰۴-۱۹۴۶» سعی کرده است با تمرکز به تاریخ جنگ‌های ایران در قرن نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم نشان دهد که ایرانیان در دوران پیشامدرن و حتی

قبل از آشنایی جدی با مفاهیم مدرن چون ناسیونالیسم به واسطه «مرزهای» هویتی و تاریخی خود دارای نوعی آگاهی ملی پیشینی بوده‌اند که از رهاورد برخورد با تمدن غربی به دست نیامده است. نویسنده در این کتاب همچنین تلاش داشته تا ایده تاریخی بودن ملیت ایرانی و ازلی بودن آن را که از «دی اسمیت»^۱ الهام گرفته در کار پژوهشی خود نشان دهد. ارشین ادیب مقدم در کتاب «روان - ملی‌گرایی: اندیشه جهانی، تصورات ایرانی» تلاش کرده تا نقش منابع هویتی ایرانی چون نقش شاهان و تایخ باستانی، ظهور آگاهی ملی مدرن در ایرانیان، جغرافیای خاص، اسلام و مدرنیته را در ساختن کاراکتر ملی ایرانیان در قرن اخیر فهم کند. اهمیت کار ادیب مقدم آنجاست که درگیر دوگانه‌انگاری‌های رایج در تحلیل هویتی ایرانیان چون سکولار یا اسلامی و ایران‌گرایی یا اسلام‌گرایی، پهلوی یا جمهوری اسلامی نشده و تمام منابع هویتی ایرانیان را در فهمی دیالکتیک در تاریخ معاصر ایران به کار گرفته است. روح‌الله رضانی در کتاب‌های «تاریخ سیاست خارجی ایران: از صفویه تا پهلوی اول» و «سیاست خارجی ایران ۱۳۲۰-۱۳۵۳» کوشیده با رویکردی نظری «تعامل چندجانبه پویا» فهم درونی سیاست خارجی در برخورد با غرب از صفویه تا پهلوی را تحلیل کند. اهمیت کار رضانی در این مجموعه این است که ریشه‌ها و دال‌های هر دو پارادایم سازش‌گرایی و ستیهندگی را از برخورد اولیه ایرانیان با غرب در زمان صفویه تا پهلوی چون اعتماد و بی‌اعتمادی به غربیان، نزدیک یا دورشدن در تعامل با آن‌ها را شرح داده و به‌خصوص در کتاب «تاریخ سیاست خارجی: ۱۳۲۰-۱۳۵۳» سیاست خارجی محمدرضا شاه را در برهه‌های مختلف حامل عناصر قدرتمندی از هردو پارادایم و سنتز میان این دو روایت کرده است. سرانجام، ادیب‌زاده (۱۳۹۴) در کتاب «زبان، گفتمان و سیاست خارجی: دیالکتیک بازنمایی از غرب در جهان نمادین ایرانی»، تلاشی قابل احترام داشته که با تکیه بر تحلیل گفتمان و تبارشناسی فوکویی متون تولیدشده در فضای فرهنگی و گفتمان‌های سیاسی ایران بین سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷ را برای فهم ریشه‌ای غرب ستیزی (مدرن ستیزی) در فرهنگ سیاسی و به تبع آن سیاست خارجی ایران در این برهه ۲۵ ساله را واکاوی کند.

در باب رویکردهای برساخت‌گرایی در تبیین سیاست خارجی نظام جمهوری اسلامی تحقیقات به مراتب بیشتری صورت گرفته که بخشی از این دهه‌ها تحقیقات با مضامین مشابه عبارتند از (باقری دولت‌آبادی و شفیعی، ۱۳۹۵)، (حجازی، ۱۴۰۱)، (دهقانی فیروزآبادی و نوری، ۱۳۹۱) (محمدنیا، ۱۳۹۳)، (قهرمان‌پور، ۱۳۹۴)، (مظاهری و ملایی، ۱۳۹۲) که پژوهش‌های مذکور اگرچه هر کدام نتایج قابل ارزشمندی بدست آورده‌اند اما دو موضوع در تحقیقات فوق مغفول مانده است، اول اینکه به چگونگی فهم از «غرب» به عنوان مهم‌ترین عامل شکل دهنده به ذهنیت و کاراکتر ملی مردم و دولتمردان ایران در سوگیری‌های سیاست خارجی کلان کشور نپرداخته‌اند و دوم اینکه رویکرد دیالکتیکی و نزاع توأمان عناصر سازش‌گرا و ستیزه‌جو با غرب را در خوانش‌های مختلف از هویت/منافع در دولت‌های ادوار مختلف مورد توجه قرار نداده‌اند.

از منظر این پژوهش دو متغیر اصلی مفهوم «غرب» و مفهوم «منافع ملی» است؛ در مورد غرب می‌توان گفت غرب علمی، غرب جغرافیایی، غرب اقتصادی و غرب فلسفی یا معرفتی چهار سویه اصلی مفهوم غرب در ایران

است (Sariolghalam, 2000, P.154)، غرب علمی در این پژوهش موضوعیتی ندارد و غرب جغرافیایی نیز به دلیل دوری از جغرافیای ایران نمی‌تواند تهدیدی برای موجودیت یا امنیت کشور باشد و در نتیجه منظور از غرب در این پژوهش بیشتر غرب فلسفی و معرفتی است که سبک زندگی خاص خود را مبتنی بر مدرنیسم پیگیری می‌کند. این پژوهش همچنین مفهوم غرب اقتصادی و نظام جهانی اقتصاد به رهبری بریتانیا در قرن نوزدهم و ایالات متحده در قرن بیستم و دولت روسیه تزاری به مثابه یک دولت-ملت امپریالیست در قرن نوزدهم و اردوگاه سوسیالیسم (شوروی) در قرن بیستم را به مثابه مفهوم غرب مورد توجه داشته است. مفهوم منافع ملی نیز از منظر این پژوهش جدا از هویت کشور نیست که اساس این هویت در تعریف مفهوم «خود» در مقابل «دیگری» شکل می‌گیرد و این «خود» نیز موجودی خودآگاه است که تاریخ، سرزمین و حافظه مشترک جمعی دارد که «دیگری» از این خصایل محروم است. (Jenkins, 2002, p.33) از این منظر منافع ملی اموری درون‌زا هستند که خود محصول کنش و تعامل اجتماعی کنشگران (در اینجا دولت-ملت ایران) هستند؛ بدین ترتیب که هر کنشی هویتی را خلق می‌کند و هر هویتی به نوبه خود منافع خاص آن هویت را به وجود می‌آورد. (Reus-Smit, 2014, p.288)

۲. چارچوب نظری

۱-۲. خود و دگربودگی در سازه‌انگاری

نظام بین‌المللی در رویکرد سازه‌انگاری، «اجتماع بنیان»^۲ و مبتنی بر مفاهیمی نظیر «خودملی»^۳ و «دیگری ملی»^۴ است که بر پایه اندیشیدن و تعامل انسان‌ها با یکدیگر صورتبندی می‌شود (Chernoff, 2009, P.44) که این تعاملات هویت‌ها را خلق می‌کنند. (Wendt, 2007) سازه‌انگاری، تفاوت هویت ملی با دیگر اشکال هویت‌های سیاسی و اجتماعی را بدیهی می‌داند. (Covert, 2013, p.288) منحصر به فرد بودن فضای سیاسی درون مرزهای ملی و نبود زندگی سیاسی در خارج از مرزهای ملی، باعث شده قلمروی ملی به محل اصلی شکل‌گیری هویت افراد تبدیل شود و یک دوگانه متضاد مبتنی بر منافع قلمرو داخل مرزهای ملی (خود) در مقابل قلمروی خارج از مرزهای ملی (دیگری) به وجود بیاید. همزمان این دوگانگی داخل و خارج به تکوین ساختارهای ملی می‌انجامد که در آن، شهروندان احساس امنیت می‌کنند و این دوگانگی دولت‌ها را به‌عنوان تنها فضای سیاسی ممکن معرفی می‌کند و هرچه را که خارج از مرزهای ملی بیاید، تهدید می‌انگارد. (Misari, 2013, p. 228) فرایند ساخته شدن هویت در برساخت‌گرایی بر «دیگری شبیه» و «دیگرمتفاوت» بنا شده است، باز تولید هویت از طریق همسان‌سازی با استفاده از بازنمایی اتفاق می‌افتد که به نوبه خود به زبان و گفتار وابسته است و سکوت نیز به اندازه آنچه گفته می‌شود اهمیت دارد. بنابراین شباهت‌های «دیگرهای شبیه» هم به اندازه تفاوت «دیگرهای متفاوت» در

1. Alienated
2. Socially constructed
3. National self
4. National other

فرایند بازتولید هویت / منافع ملی اهمیت دارند. (Misari, 2013, p. 239) دولت‌ها از نظر ونت کنشگرانی نیت‌مندهستند که برداشت مشخص از «خود» دارند (Wendt, 2007, p.283) و نظام مشترک اجتماعی و روابط قدرت خود را باز تولید می‌کند که این «منافع با انگاره‌ها قوام می‌یابد» (Wendt, 2007, p.166)، درفهم ونتی، مفهوم «منافع ملی» بر چهار پایه بقای فیزیکی، رفاه اقتصادی، استقلال و «احترام به نفس جمعی»^۱ استوار شده‌است که سه مورد اول را ونت از «جرح و کوهن»^۲ به عاریت گرفته و چهارمین مورد را خود به عنوان یکی از پایه‌های منافع ملی بدان افزوده است. (Wendt, 2007, p.341) ونت با رد گزاره لیبرال‌ها و واقع‌گرایان که عامل اصلی تعیین‌کننده سیاست بین‌المللی را «توزیع توانمندی‌های مادی» می‌دانند، باور دارد وزن عوامل مادی در سطح نظری و فلسفی و نه در سطح پژوهش تجربی تعیین می‌شود. در عین حال وزن نسبی عوامل مادی و عوامل هویتی باید در هر مورد پژوهشی خاص مورد توجه قرار گیرد. (Moshirzadeh, 2005, p.168) ونت سه عامل مادی را در ساخته شدن سیاست و هویت یک دولت بسیار مهم می‌داند: توزیع توانایی‌ها، ترکیب فنی توانایی‌های مادی، جغرافیا و منابع طبیعی؛ که این نیروهای مادی مستقل از جامعه وجود دارند و بر جامعه تاثیر می‌گذارند. (Wendt, 2007, p.110) وی، همچنین در ساخته شدن هویت و منافع به نقش متقابل و مهم «من مفعولی»^۳ و «من فاعلی»^۴ می‌پردازد؛ به تعبیر ونت، «من مفعولی» خودی است که از طریق نگاه دیگران به خود حاصل می‌شود و می‌تواند متعارض و یا مبتنی بر همکاری باشد. در نتیجه، دشمن هم به اندازه دوست در ساخته شدن هویت مبتنی بر نقش تاثیر دارد. (Wendt, 2007, p.483) در خوانش ونتی، «خود» با توجه به محیط برای «دیگری» پیامی می‌فرستد و دیگری نیز با توجه به درک خود از محیط پاسخ «خود» را می‌دهد و در این رفت و برگشت علامت‌ها است که رابطه خود و دیگری بر سه پایه «دوست»، «دشمن» یا «رقیب» شکل می‌گیرد. (Wendt, 2007, p.330) دیالکتیک رفت و برگشت‌های علامت‌ها، چهارهویت شخصی یا جمعی پیکروار^۵، هویت نوعی^۶، هویت مبنی بر نقش^۷ و هویت جمعی^۸ را ایجاد می‌کند. هر چهار نوع هویت متضمن منافع‌هستند و این منافع، انگیزه‌هایی را نشان می‌دهند که به تبیین رفتار کمک می‌کند. (Wendt, 2007, p.391) و تفسیری از عرصه سیاست به دست می‌دهد که می‌توان از عینک آن نقش عناصر دارای همبستگی‌های بین‌ذهنی مانند ناسیونالیسم، قومیت، نژاد را در تفسیر جهان پیرامونی فهم کرد (Linklater, 2014, p.457) در واقع، برداشت دولت‌ها از هویت خودشان و اینکه در نتیجه این هویت چه منافع دارند، برخاسته از ساختارهای معنایی بین‌ذهنی مشترک است نه اینکه پیش از تعامل اجتماعی به صورت خودجوش شکل گرفته باشد (Philips, 2012, p.159)، البته از آن سو، ممکن است هویت، خودش بازتاب منافع خاصی باشد اما در

1. Collective self-esteem
2. George and Keohane
3. Me
4. I
5. Corporate
6. Type
7. Role
8. Collective

ادامه موجودیت خود، به همان منافع نیز شکل می‌بخشد (Covert, 2013, p.2) مطابق آنچه گفته شد رویکرد برساخت‌گرایی با پرتو افکندن به تاریخ روابط خارجی ایران می‌تواند به پرسش اصلی پژوهش ناظر بر چگونگی تاثیر نگاه به غرب بر تعریف راهبردهای معطوف به تامین منافع ملی در ایران پاسخ دهد.

۲-۲. سازه‌های هویتی در تاریخ سیاست خارجی ایران

کنش‌های بین ایرانیان و دولت‌های غربی در دو قرن اخیر دو انگاره از غرب را در ذهنیت دولت‌مردان و مردم ایران به وجود آورد؛ در انگاره اول غرب به مثابه عاملی باثبات‌کننده چه در زمینه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی یاهمان «دیگری دوست» شکل گرفت که بریتانیا در عصر قاجاریه و آمریکا در عصر پهلوی مصداق آن بودند و در انگاره دوم، غرب عامل تهدید کننده هویت، فرهنگ و امنیت ایرانیان خود را نشان داد که غرب به مثابه «دیگری دشمن» که روسیه در عصر قاجاری، بریتانیا در دوره مصدق، شوروی در عصر پهلوی و هردو اردوگاه سرمایه‌داری و سوسیالیسم در دوره جمهوری اسلامی نمود آن بودند. هر دو نگرش فوق در حوزه هویت سیاسی ایرانیان به برآمدن دو بن‌سازه (پارادایم) هویتی اصلی در تاریخ سیاست خارجی ایران منجر شد، پارادایم «سازش‌گرایی» یا «تعامل‌گرایی» محصول برداشت از غرب به مثابه «دیگری دوست» و پارادایم «ستیهندگی» یا «تقابل‌گرایی» نتیجه فهم از غرب به مثابه «دیگری دشمن» بود؛ نمودار ذیل فرایند برآمدن پارادایم‌های دوگانه سازش‌گرا و ستیهنده با غرب را در ایران نشان می‌دهد:

شکل (۱): برآمدن پارادایم‌های دوگانه سازش‌گرا و ستیهنده با غرب در تاریخ ایران معاصر

۳. غرب و برساختگی منافع ملی در تاریخ معاصر ایران

اولین رابطه جدی میان دولت ایران و دولت‌های غربی به اوایل عصر صفویه و دوران شاه اسماعیل بنیانگذار این سلسله برمی‌گردد. (Mahdavi, 1976, p.14) سیاست خارجی صفوی، بر جلب نظر اروپائیان برای مقاومت و متحد داشتن در قبال دو دشمن مذهبی یعنی عثمانی و ازبکان، و بازگشایی روابط سیاسی و بازرگانی با آنان استوار بود. (Mahdavi, 1976, p.17) سلسله افشاریه کوتاه‌مدت‌تر از آن بود که با دول اروپایی روابطی مستحکم برقرار سازد، در دوره زندیه نیز کریم‌خان نسبت به نفوذ اقتصادی بریتانیا در جنوب ایران و تاسیس تجارت‌خانه آنان در بندر بوشهر (۱۷۳۲م) بدبین بود (Naebian, 1994, p.26) بدین ترتیب ملاحظه می‌شود غرب به تدریج توانست خود را به عنصری مهم در فهم منافع ملی ایران بدل کند، مقاله در ادامه این روند را در سه دوره قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی پیگیری می‌کند.

۳-۱. غرب و برساختگی منافع ملی ایران در دوره قاجار

دوره قاجاریه را پس از شکست از روسیه در جنگ دوم ایران و روس (۱۸۲۳-۱۸۲۶م)، می توان «لحظه گسست» و تولد مفهوم سیاست خارجی در ایران معاصر دانست. (Tabatabai, 2016) فتحعلی شاه قاجار در سال ۱۸۰۹ م «میرزا قلی خان منشی الممالک نوایی» را که وظیفه اش دریافت نامه های سلاطین و قرائت آن ها در حضور شاه بود، مامور مراجعات نمایندگان خارجی کرد و وزارت امور خارجه به صورت دفتری در دربار تاسیس شد. (Naebian, 1994, p.18) در این دوران، نفوذ گسترده دو قدرت استعماری روسیه و انگلیس در شمال و جنوب کشور و ضعف مفرط اقتصادی و سیاسی دولت قاجار در حفظ کیان ملت باعث شد شاهان و صدراعظم های قاجار نسبت به ارتباط با دول مختلف اروپایی و بستن قراردادهای مختلف با آن ها التفات بیشتری نشان دهند در همان دوره میانه عصر قاجار در ذهن دولتمردان و منوالفکران ایرانی، غرب به مثابه «غول ترسناک و دوست داشتنی» و «دیگری دوست» جامعه ایران در ذهن نخبگان شکل گرفت و تلاش شده هویت ایرانی شبیه، نزدیک و ذیل هویت «غربی» تعریف شود. بر این اساس منافع ملی ایران نیز به تبع آن در نزدیکی هرچه بیشتر سیاسی و اقتصادی به بریتانیا برای ایجاد توازن در مقابل مداخله گری تهاجمی روسیه تزاری و فاصله گرفتن از آن تعریف و تلاش برای غربی شدن هرچه بیشتر و همه جانبه جامعه ایران به عنوان یک سازه قدرتمند هویتی «پارادایم سازش گرا» با غرب را در سیاست خارجی ایران ایجاد کرد. سیاست خارجی صدراعظم های قدرتمند قاجاری اعم از قائم مقام فراهانی، امیرکبیر و میرزا حسین خان سپهسالار را می توان با تفاوت های جزئی مصداق رویکرد «سازش گرا» در سیاست خارجی ایران دانست. در واقع می توان گفت، ذهنیت نخبگان سیاسی عصر قاجاری با نوعی دوگانگی هویتی گره خورده بود، از یکسو؛ خود را «ملتی متمدن و تاریخی» می دانستند و از سوی دیگر و به صورتی کاملاً متناقض آمیز «احساس یاس از عقب ماندگی و زوال» داشتند. (Ramazani, 2022, p.267) در نتیجه، آن چیزی که به عنوان سازه هویت / منافع در ذهن نخبگان آن عصر شکل گرفت، سیاست خارجی مبتنی بر تقلید و گرفتن فناوری از غرب بود که سیاست های «عباس میرزا» در اخذ فنون نظامی و مهندسی، «امیرکبیر» در کشاندن «نیروی سوم» به عرصه سیاسی ایران و تلاش های «سپهسالار» در گسترش بوروکراسی دولتی و توانمندتر کردن آن مهم ترین مصداق های آن بود. البته دریافت دولت مردان و روشنفکران ایرانی در آن برهه از روسیه و انگلیس به مثابه خصم و دیگری که هویت و سیاست ایرانی حول تلاش برای درگذردن ماندن از خطرات آن ها شکل گرفته بود، یک شکل نبود، سازه هویتی «امپراطوری بریتانیا» در ذهن آن ها دارای عناصری چون «تمدن»، «دمکراسی» و «قدرتمندی بیشتر» بود که این عناصر جایگاه مهمی در «دیگری آرمانی» مدنظر آن ها داشت و از این رو امپراطوری بریتانیا از نظر هویت / منافع مدنظر دولت مردانی چون سپهسالار و وثوق الدوله به هویت مورد نظر «دوست» شباهت بسیار بیشتری داشت، فلذا در سیاست خارجی اینان، تمایل به انگلستان به وجود آمد تا هم از حمایت این کشور برخوردار شوند و هم شیوه حکمرانی و سیاست را از آن ها بیاموزند. (Islami, 2013, p. 37) بستن قراردادهایی چون امتیاز رویتر در عصر سپهسالار و قرارداد موسوم به ۱۹۱۹ در زمان صدرات وثوق الدوله محصول این انگاره اند. جستجوی عناصر هویتی ستیهند به با غرب در سیاست خارجی عصر قاجاری و مشروطه بسیار دشوار است.

اگرچه تمام‌هم و غم دست‌اندرکاران سکان سیاست خارجی ایران در آن برهه چه از طریق «موازنه مثبت» یا کشاندن «نیروی سوم» برای متوازن کردن نفوذ روسیه و بریتانیا در ایران برای به حداقل رساندن ضرباتی بود که این دو قدرت جهانی به تمامیت ارضی و استقلال کشور وارد می‌کردند؛ اما ایده‌های هویتی‌ای که در تقابل با غرب مدرن خود را تعریف کنند در آن دوران چندان سروشکلی نگرفتند. تنها جریان حاشیه‌ای که می‌توان با نگاهی برساخت‌گرا آن را ذیل پارادایم ستهندگی با غرب بر سر منافع ملی تعریف کرد جریان «پان‌اسلامیسم» و جنبش‌های متأثر از آن مانند «اتحاد اسلام» و «دولت در تبعید کرمانشاه» است. البته جریان پان‌اسلامیسم بخاطر شکاف مذهبی در میان ایرانیان شیعه از یک‌سو، و از سویی دیگر بخاطر عدم جذابیت این گفتمان و نداشتن عناصر آزادی‌خواهانه و غرب‌گرایانه در میان روشنفکران ایرانی که آن را نوعی سرپوش برای استعمار و استبداد سلطان عبدالحمید ثانی تلقی می‌کردند، هیچ‌گاه نتوانست نفوذی در میان آن‌ها پیدا کند (Entekhabi, 2011, p.107) «اتحاد اسلام‌گیلان» نیز بیشتر جنبشی دارای درون‌مایه‌های میهنی و سوسیالیستی بود تا اینکه اسلام‌گرایی از نوع پان‌اسلامیسم داشته باشد و سرانجام، دولت در تبعید کرمانشاه نیز در کوران جنگ جهانی اول بیشتر شامل ناسیونالیست‌های ژرمانوفیل بود که به دنبال کشاندن قدرت ثالث به عرصه سیاسی ایران بودند و ایده‌های پان‌اسلامیستی چندان در میان آن‌ها طرفداری نداشت (Sheibani, 1999, p.57) انگاره‌هویتی این جریان هرچند حضوری ضعیف و حاشیه‌ای در جریان‌های هویتی ایران قرن نوزدهم داشت، اما اولین جریان هویتی بود که تلاش کرد با دوگانه‌سازی جهان اسلام/ جهان غرب به غیریت‌سازی اروپای مدرن به عنوان دشمن هویتی دست زند؛ انگاره‌ای که در آن دوران در سیاست خارجی ایران هیچ برون‌دادی پیدا نکرد، اما بعدها این سازگاری هویتی در برابر غرب در ایران دهه ۴۰ و ۵۰ شمسی دوباره در عرصه‌هویتی مطرح و هژمون شد و در ایران پس از انقلاب اسلامی در عرصه سیاست خارجی و موضوع منافع ملی ایران رخ‌نمایی کرد.

۳-۲. غرب و برساختگی مفهوم منافع ملی ایران در دوره رضاشاه پهلوی

سیاست خارجی عصر رضاشاه بر مسئله بنیادین موازنه قوا میان شوروی و بریتانیا استوار شده بود. (Foran, 2001, p.214) بعدها آلمان به عنوان «نیروی سوم» در این موازنه وارد شد. (Ramazani, 2022, p.298) البته باید توجه داشت که سازه‌هویتی «ناسیونالیسم سازش‌گرایانه» عصر رضاشاه خود ریشه در عصر قاجار و مشروطه داشت و نظریه‌پردازان اصلی سیاست خارجی رضاشاهی چون فروغی و تقی‌زاده در دوران مشروطه سربرآوردند. در این دوره انگاره «ناسیونالیسم ایرانی» که در دوران ناصری در برخورد با غرب به عنوان یک سازه قدرتمند به بلوغ رسیده بود، در قدرت سیاسی نمود پیدا کرد و «ناسیونالیسم» عصر رضاشاهی ابزاری بود برای شکل دادن و تثبیت نهادهای مدرن اجتماعی و سیاسی، نهادهایی که برپایه گفتمان هویتی مبتنی بر زبان و نژاد و اصلاحات ازبالا که نوستالژی شکوه ایران باستان به آن مشروعیت می‌بخشید. (Atabaki, 2006, p.72)

این سازه فکری دوره پهلوی اول در سیاست خارجی خود را به صورت «رهایی ازهر گونه سلطه بیگانه» نشان داد، زیرا نفوذ گسترده شوروی و بریتانیا در ایران مانع اصلی هر گونه اصلاحات و نوسازی بود.

(Keddie, 2002, p.157) رضاشاه می‌خواست با اتخاذ نوعی «ملی‌گرایی بیگانه‌هراسانه»، مداخله دو قدرت بریتانیا و شوروی را در ایران به حداقل برساند و با اتخاذ چنین سیاستی به مبارزه با امپریالیسم و استعمار بپردازد. (Digard, & Richard, 1999. P.78) با این اوصاف سازه‌هویت/منافعی که از هویت ایرانی در سیاست داخلی و به تبع آن در سیاست خارجی عصر رضاشاه ساخته شد، یکسره سازشگر نبود و رگه‌های قوی از عناصر هویتی «ستیهنده» چون «بیگانه‌هراسی»، «انزواگرایی» و «پرهیز از وارد شدن به هرگونه اتحاد با دول غربی» نیز در گفتمان ناسیونالیستی عصر رضاشاه قابل ردیابی است که البته با توجه به ذهنیت نخبگان سیاسی ایران از سیاست‌های مخرب روس و انگلیس در ایران قرن نوزدهم قابل درک است (Mahdavi, 2010, p.23) و (Elahi, 2003. P.17-18). بدین ترتیب سیاست خارجی رضاشاهی را باید با وجود رگه‌های هویتی دوستدار غرب باید همچنان ستیهنده ارزیابی کرد، چرا که در کنش‌ها و ذهنیت دولت‌مردان ایرانی به واسطه سیاست‌های روس و بریتانیا در ایران آن دوران، هر دو کشور به عنوان «هویت متخاصم» و «منافع متضاد» با هویت ایرانی تعریف می‌شدند. به خصوص دولت شوروی با ایدئولوژی «مارکسیستی-لنینیستی» به مراتب برای ایران هویت‌هراسناک‌تری داشت (Elahi, 2003. P.22) و البته بریتانیا نیز مورد خصومت و نفرت ایرانیان بود و مردم ایران، این کشور را مسبب مشکلات اقتصادی و سیاسی خود می‌دانستند. (Zoqi, 1989, P.28)

به تعبیر یک گزارش سفارت بریتانیا در سال ۱۹۳۸م، سیاست خارجی ایران برخی جنبه‌های قابل تشخیص دارد که یکی از آن‌ها عزم راسخ دولت‌مردان ایران به رفتار همسان و مشابه غربیان است و برای آنکه ایرانیان خود را سزاوار این رفتار همسان نشان دهند ناچارند معیارهای غربی را بپذیرند که یکی از این معیارها لباس غربی بود. (Cronin, 2006, p.303) در این دوران، به دو عنصر هویتی «ایران باستان» و «غرب» به عنوان سرچشمه‌های اصلی هویت‌سازی توجه زیادی مبذول شد و هویت «اسلامی» کمتر مورد توجه قرار گرفت. هدف اصلی سیاست‌های هویتی این دوره، «ساختن طبقه متوسط مدرن» به مثابه شکل‌دهندگان به هویت نوین ایرانی بود؛ ایده‌ای که از انقلاب مشروطه نضج گرفته بود، اما تا ظهور رضاشاه و تغییر شرایط بین‌الملل چندان محلی از اعراب نیافت. در این دوره بود که نخبگان علمی کشور به مقام کارگزار اصلی تولید اجتماعی و فرهنگی حکومت جدید تبدیل شدند. (Shayegh, 2022, p.8-10) چرخش هویتی در تعریف ملیت و ایرانیت در عصر رضاشاه، تاثیر خود را در تعریف منافع ملی در سیاست خارجی نیز نشان داد، در این دوره سازه‌هویت ایرانی به مثابه یک دولت-ملت کاملاً تثبیت شد و عنصر «مذهب تشیع» که تا کنون مهم‌ترین عنصر ایرانیت در برابر «غیر» بود از مفهوم ایران جدا شد و دیگر حفظ تمامیت ارضی به معنای حفظ حدود تشیع نبود. (Kiaesiri & Nasr, 2022, p.42) اگرچه، سرانجام سیاست خارجی ایران در این دوره و در تلاش برای ورود ایالات متحده و سپس آلمان به عنوان نیروی سوم، فرجام خوشی برای منافع ملی ایران نداشت و در نهایت نیز به اشغال ایران از سوی روس و انگلیس منجر شد. (Avery, ۲۰۰۹)

۳-۳: غرب و برساختگی مفهوم منافع ملی ایران در دوره محمدرضاشاه

سیاست خارجی عصر محمدرضا پهلوی (۱۳۲۰-۱۳۵۷خ) را با توجه به دوره‌های متفاوت روابط قدرت بین شاه و دیگر نهادهای سیاسی در ایران باید به چهار دوره مجزا از یکدیگر تفکیک کرد:

دوره اول (۱۳۲۰-۱۳۳۰): از به تخت‌نشینی محمدرضا شاه پهلوی در هنگامه اشغال متفقین تا دوره زمامداری مصدق را شامل می‌شود، این دوره قدرت تاثیرگذاری شاه توسط مجلس و نخست‌وزیر مهار می‌شد و عناصری چون حزب توده، سفارت‌های خارجی و هیئت دولت نیز تاثیرگذاری خاص خود را داشتند. (Abrahamian, 1999, p.208) در این دوره، نخبگان سیاسی ایران امکانات مختلف داخلی و خارجی را در راستای منافع ملی بکار گرفتند و دیپلماسی ایران را با پیگیری نوعی از «موازنه مثبت» به‌خصوص در دوره زمامداری «قوام» از انفعال خارج ساختند. شاه در این برهه نقش چندانی را در هدایت سیاست خارجی به عهده نداشت و هرچند تحولات دیپلماسی ایران را بخوبی زیر نظر داشت (Gasiorowski, 1992, p.206) در این برهه، ساکنان اصلی سیاست خارجی کشور شخص نخست‌وزیر بود و شاه بیشتر نقش مشاور دهنده و حاشیه‌ای در شکل‌گیری سیاست خارجی داشت.

دوره دوم (۱۳۳۰-۱۳۳۲): که بازه بین نخست‌وزیری مصدق تا کودتای ۲۸ مرداد را شامل می‌شود، نخست وزیر وقت ایران توانست راهبرد متفاوتی را در قالب «موازنه منفی» ایجاد کند که این راهبرد نیز نتوانست منافع ملی ایران را تضمین کند. منوچهر فرمانفرمائیان در این باره می‌نویسد: «سقوط مصدق به منزله پایان یک رویا بود..... اگرچه آن کشتی که او ناخدایش بود می‌توانست نجات یابد اما او ترجیح داد آن را با شکوه تمام به طرف صخره‌ها ببرد، ما مردمش او را باور کرده بودیم با این اطمینان که ما را از باتلاق انگلستان بیرون خواهد برد اما چقدر اشتباه کرده بودیم». (Farmanfarmaian, 2012, p.351)

دوره سوم (۱۳۳۲-۱۳۴۲): شاه با پایان یافتن عمر سیاسی نخست‌وزیران قدرتمندش چون قوام و مصدق و در فضای پساکودتا توانست تا حد زیادی بر عرصه سیاست داخلی و خارجی کشور تسلط پیدا کند و مجلس و نخست‌وزیری را در ید قدرت خود قرار دهد و بعد از کودتای ۲۸ مرداد شاه شخصاً کنترل سیاست خارجی ایران را در دست داشت. (Mahdavi, 1996, p.219) راهبرد کلان سیاست خارجی ایران برای تضمین منافع ملی کشور در این دوره همچنان که در سخنرانی‌های محمدرضا پهلوی تصریح شده موسوم به «ناسیونالیسم مثبت» است که نقد جدی راهبرد موازنه منفی مصدق در قبال غرب به شمار می‌رفت.

دوره چهارم (۱۳۴۲-۱۳۵۷): از وقایع ۱۵ خرداد و جایگزینی «منصور» به جای «عَلَم» و دوره طولانی نخست‌وزیری هویدا (۱۳۴۳-۱۳۵۶) تا واژگونی نظام سلطنت را شامل می‌شود. در این دوره مجلس و نهاد نخست‌وزیری نقشی تشریفاتی داشتند و محمدرضا پهلوی هم شاه کشور بود، هم نخست‌وزیر و هم هیئت دولت و تمام سیاست‌های ریز و درشت داخلی و خارجی با تصمیم‌گیری شخصی او صورت می‌گرفت و مسئول سیاست خارجی کشور کسی جز وی نبود. (Katouzian, 2001, p.7-29) سیاست خارجی عصر محمدرضا شاه را باید در دو سطح مستقل از یکدیگر و در دو سطح جهانی و سطح منطقه‌ای تعریف کرد. در سطح جهانی سیاست خارجی شاه حول محور سه‌هویت آمریکا (به مثابه دیگری آرمانی)، بریتانیا (به مثابه دیگری کم‌خطر)، و شوروی (به مثابه دیگری خصمناک) سرو شکل می‌یافت و انگیزه شاه در برقراری روابط خوب با شوروی صرفاً سیاسی بود (Mahdavi, 1996, p.223) و (Katouzian, 2006, p.371). با توجه به افول نقش بریتانیا بعد از کودتای ۲۸ مرداد و جایگزین شدن آمریکا به جای آن در عرصه جهانی، می‌توان از دو قطب خیر (آمریکا) و شر (شوروی) در ذهنیت شاه سخن گفت. در سطح منطقه‌ای

نیز همین نگاه دوگانه‌انگارانه در سیاست خارجی و منافع ملی ظهور یافته بود و بر اساس آن، کشورهای ناسیونالیست عرب (جمال عبدالناصر در دهه ۱۳۴۰ و صدام در دهه ۱۳۵۰) به‌مثابه «شر» و آن دسته بازیگرانی که باید از آن‌ها هراسان بود از یک سو و کشورهای عربی حوزه خلیج فارس به‌مثابه «متحد» و بازیگرانی با عناصر هویتی شبیه حکومت ایران (کشورهای محافظه‌کار و متحد غرب در خاورمیانه) دسته‌بندی می‌شدند. از منظر سازه‌انگاری، برداشت ذهنی محمدرضا شاه از نقش ایالات متحده با فهم بین‌الذهانی دولت‌مردان قاجاری و رضاشاه کاملاً متفاوت بود به خصوص اینکه «واکنش شدید آمریکا به سیاست‌های شوروی در بحران آذربایجان» (Gasiorowski, 1992, p. 205) نوعی پشت‌گرمی جدی برای وی به شمار می‌رفت و نقش آمریکا را به عنوان دوست دوران سخت در ذهن او تثبیت کرد. محمدرضا شاه در سخنان و جهت‌گیری‌های سیاسی خود، عناصر مثبت تشکیل‌دهنده هویت آمریکایی چون «دفاع از آزادی و دموکراسی»، «کمک به پیشرفت امور»، «آزادی‌خواهی»، «انسان‌دوستی»، «مذهب» و مانند آن را برجسته می‌کرد (Asadi, & Sasani, 2017, p. 18) و عناصر منفی هویت نقش ایالات متحده چون «استعمار» و «امپریالیسم» را کنار می‌گذاشت. در مقابل، سیاست‌هایی چون رابطه دوستانه با شوروی عصر خرشچوف (۱۹۶۴-۱۹۵۳م) و سیاست‌های افزایش قیمت نفت در اوپک نیز در جهت مبارزه با انگاره «آلت دست امپریالیسم آمریکا بودن» صورت پذیرفت (Gasiorowski, 1992, p. 348)، و شاه از اهرم بسیار تاثیرگذار «نفت» نیز برای نشان دادن این استقلال‌هویتی دریغ نمی‌کرد. (Bill, 1992, p. 328) در این دوران راهبرد موسوم به «سیاست مستقل ملی» نیز در راستای تقویت انگاره «استقلال» از آمریکا تقویت می‌شد؛ و رفتارهایی چون پافشاری شاه برای بالا نگه داشتن قیمت نفت در مقابل خواست دول غربی و نقش محوری ایران در اوپک مصداق‌های آن بودند. (Milani, 2001, P. 303)

در تحلیل این رویکرد باید اشاره کرد که در نگاهی برساخت‌گرا، «هویت نوعی» هر کشور بر رویکرد «هویت نقشی» آن کشور تاثیر مستقیمی دارد، بدین معنا که نگرش یک دولت به خود، مشخص می‌سازد که آن دولت باید چه نقش‌هایی را در عرصه سیاست خارجی بر عهده بگیرد. «هانس مورگنتا» این نقش‌ها را ذیل سه نقش تعریف می‌کند؛ تغییر وضع موجود، حفظ وضع موجود یا پرستیژگرایی (Morgenthau, 2010, P. 36). بر این اساس می‌توان گفت بدون شک «هویت نوعی» محمدرضاشاه در دوران جنگ سرد و به عنوان متحد بلوک غرب در حفظ وضع موجود بود. عنوان «ژاندارم منطقه» نیز در راستای تقویت همین هویت نوعی محمدرضاشاه قابل فهم است. وی آرزوی تبدیل کردن ایران به یک قدرت نظامی جهانی را در سر داشت و در این میان سیاست «دوستونی» نیکسون و اعطای وظیفه حفظ ثبات خاورمیانه (ژاندارم منطقه) نیز این ایده را در ذهن وی بیشتر تقویت می‌کرد. (Ramazani, 2009a, p. 58) مداخله نظامی علیه شورشیان چپ‌گرا در ظفار عمان (۱۹۷۳-۱۹۷۵) و کمک به ارتش پاکستان به سرکوب شورش بلوچستان (۱۹۷۷) نمونه‌هایی از این سیاست‌هویتی هستند که اخطار به دشمنان منطقه‌ای (کشورهای سوسیالیستی متحد شوروی چون عراق و مصر) مبنی بر هم نزدن توازن منطقه‌ای را نیز باید بر آن افزود.

۳-۴. غرب و برساختگی منافع ملی ایران در دوره جمهوری اسلامی ایران

برپایه فهم برساخت‌گرا، هویت، مفهومی صلب نیست و با کنش‌های مختلف دولت‌ها، هویت آن‌ها نیز دچار تغییر و دگرگونی می‌شود، در نتیجه منافع دولت نیز با دگرگونی هویتی دچار تغییر می‌شود و با این فهم می‌توان تغییرات گفتمانی دولت‌های مختلف نظامی جمهوری اسلامی در برهه‌های مختلف را بر سر منافع ملی فهم کرد.

«اسلام انقلابی شیعی» به عنوان یکی از گفتمان‌های حاضر در عرصه سیاسی پس از انقلاب ۱۳۵۷ توانست خود را به عنوان دال متعالی و معنا بخش و مرجع‌یگانه هویتی غالب گرداند و طی فرایند هویت‌سازی انسجام از دست رفته ناشی از بحران هویت در «جهان بدون روح» مدرنیته و ایران پیشا انقلابی را بازگرداند. هویت در این معنا به مثابه یک رویکرد ژئوپلتیک است که شباهت‌ها و تفاوت‌ها را آشکار می‌سازد و امکان برقراری ارتباطی معنی دار را میان یک کشور با نظام بین‌الملل فراهم می‌آورد. (Milani, 2001, P.33) گفتمان انقلابی با تعریف دوباره مفاهیم سیاسی در سیاست داخلی و خارجی چون اهداف، منافع و قدرت ملی، گفتمان‌های مسلط جهانی و نظم حاکم بر نظام بین‌الملل را به چالش کشید. (Tajik & Dehghani-Firoozabadi, 2003, p.61) سربخ‌القلم نیز از موضع معرفت‌شناسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی را متأثر از هنجارهای داخلی و بین‌المللی نسبت به سیاست خارجی پهلوی چندلایه و پیچیده‌تر تعریف می‌کند و علت این پیچیدگی بیشتر را زیربناها و نظام ارزشی هویتی ایران پس از انقلاب اسلامی ارزیابی می‌کند. (Sariolghalam, 2000, P.47) انگاره «مستقل و غیر متعهد» بودن از مبانی هویتی نظام جمهوری اسلامی است که بازتاب آن را در شعار «نه شرقی نه غربی» به عنوان سیاست کلان کشور در حوزه روابط خارجی می‌توان مشاهده کرد. (Dehshiri, 2009, p.330) براساس هنجارهای موجود در متون مذهبی تشیع، واحد تحلیل نه دولت سرزمینی دارای حاکمیت بلکه «امت اسلامی» است که در فراسوی مرزها قرار دارد و مستضعفان جهان نیز در این کلیت معنا می‌یابند و باید به کمک آن‌ها شتافت؛ این آمال «در شرایط تاریخی و ژئوپلتیک ایران» ریشه دارد؛ فرهنگ ریشه‌دار مقاومت در برابر سلطه خارجی در فرهنگ سیاسی ایران نیز موجب پذیرش چنین ایده‌ای توسط مردم می‌شد. (Ramazani, 2009b, p.14) عشقی، نیز تأثیر عمیق هستی‌شناسی و اسطوره‌های شیعی در ظهور و بروز انقلاب اسلامی و به تبع آن شکل‌گیری ذهنیتی اسطوره‌ای بر مبنای خیر و شر (ملکوت / طاغوت) در انقلابیون ایرانی که به دنبال نابودی همه اشکال طاغوت روی زمین و ایجاد نوعی نظم نوین معنوی در جهان بود، اشاره می‌کند. (Eshqi, 2000, p.62) «گراهام فولر» نیز ذهنیت پیچیده انقلابی ایرانیان را محصول فرهنگ سیاسی خاص ایران که از برآیند چندین فاکتور اعم از روحیه افراطی، فرهنگ باستانی، نخوت قومی و فرهنگی، تصرف بیگانگان و فراگیری زیستن با قدرت مطلقه در کنار فهم جغرافیایی ایران به عنوان نقشه عقیدتی عالم می‌داند (Fuller, 1998, p.10-29)، بعلاوه بر خورد ۱۵۰ ساله ایرانیان با غرب همیشه از موضع ضعف بوده و ایرانیان آن را مانند لکه ننگی بر تاریخ شکوهمند خود و نوعی نقص برای یک ملت

متمدن ارزیابی می‌کنند، تمدنی تاریخی که بواسطه سیاست‌های غربی به جایگاهی حاشیه‌ای در سیاست جهانی فروغلتیده است (Fuller, 1998, p.10-11)، ادیب مقدم نیز با مطرح کردن ایده «روان ملی ایرانی» آن را محصول برهم نهی پیچیده غرور و هویت تاریخی، شرایط جغرافیایی، روان-رنجوری و مذهب می‌داند که در دوره‌های تاریخی مختلف خود را به ایده‌های واقع‌گرایانه عقلانی محور هویتی تحمیل کرده است. (Adib-Moghaddam, p.34-83) نمودار شماره دو مهم‌ترین منابع هویتی در منافع ملی ایران را در قبال غرب از سوی جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد:

شکل (۲): منابع هویتی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را با توجه به دولت‌های گوناگون می‌توان به پنج دوره مجزا اما کمابیش در امتداد یکدیگر تفکیک کرد:

دوره اول (۱۳۵۸ تا ۱۳۶۸)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را می‌توان ستیهنده‌ترین دوره در قبال غرب ارزیابی کرد؛ در این دوره منابع هویتی ستیهنده چون اسلام‌گرایی و ضدیت با استعمارگرایی در کنار نقدهنجارهای نظام بین‌الملل در اوج قدرت گفتمانی خود بودند؛ سیاست خارجی جمهوری اسلامی طی این دوره در شرایط جنگ و شخصیت کاربزماتیک امام خمینی (ره) در عمل موجب به حاشیه رفتن گفتمان‌های دیگری شد که کمتر با ارزش‌های غربی ستیز داشتند. (Soltani, 1999, p.147)

دوره دوم (۱۳۶۸-۱۳۷۶) با اتمام جنگ و ضرورت بازسازی ویرانی‌های گسترده ناشی از آن همزمان بود. نیاز ایران به وام و کمک نهادهای مالی بین‌المللی و فروپاشی شوروی موجب شد ایران روابط خود را با سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی باسازی کند. (Ehteshami, 1999, p.101) پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸ نیز اگرچه «تحولاتی» ناشی از شرایط پس از جنگ در سیاست خارجی پدید آمد، اما این تحولات نشانه تغییر در «ماهیت» سیاست خارجی نبود (Tajik, 2004, p.90)، به بیان بهتر به نظر می‌رسد درک «ژئوپلیتیک» از منافع ملی جای درک «ایدئولوژیک» از غرب و نظام جهانی را گرفت (Azghandi, 2009, p.13) و در نظام

منابع هویتی عصر سازندگی برای کاهش سطح منازعه‌هویی با غرب، «اسلام‌گرایی واقع‌گرا» (Firouzabadi & Vahabpour, 2019, p.63) یا «اسلام‌پساسیاسی» (Qahramanpour, 2015, p.266) جایگزین «اسلام‌گرایی بنیادگرا» دهه ۶۰ شد؛ که رویکردی تساهل‌گرایانه و مداراچیانه در برابر غرب بود. البته این چرخش در ادبیات سیاست خارجی و منافع ملی را الزاماً نمی‌توان تعبیر پارادیمی از ستیهندگی به سازش‌گرایی ارزیابی کرد؛ هاشمی رفسنجانی رئیس‌جمهور وقت ایران در مصاحبه‌ای صریحاً این نکته را یادآور می‌شود که «در دوره سازندگی، اسلام‌گرایی حفظ شد، عدم‌تعهد و گرایش به جنوب حفظ شد. استکبار، استعمار و استثمارستیزی حفظ شد و هرچند تاکتیک‌ها تغییر کرد اما استراتژی حفظ شد».

(Sadeghi, 2014, p.35)

دوره سوم موسوم به دوره اصلاحات (۱۳۷۶-۱۳۸۴) اوج تلاش نظام جمهوری اسلامی برای پذیرش هنجارهای غرب بود، در دوره خاتمی نیز سیاست موسوم به «تنش‌زدایی» بوسیله ایده‌هایی چون «گفتگوی تمدن‌ها» با غرب دنبال شد و هدف این بود که هنجارهای بنیادین نظام جهانی به رسمیت شناخته شود اما در عین آن نگاه انتقادی به آن حفظ شود و تمدن اسلامی در هنجارسازی نظام جهانی نقشی ایفاء کند. (Qahramanpour, 2004, p.84) در این دوره، «محیط هنجاری غیرتجاهلی» زمینه‌ای را فراهم ساخت تا ایران با تعدیل گفتمان انقلابی، زبانی را اتخاذ کند که مبتنی بر هویت صلح‌آمیز در قبال جامعه بین‌المللی باشد؛ (Ramazani, 2009a, p.16) با این وجود آغاز اختلاف ایران و غرب بر سر مساله هسته‌ای ایران به عنوان بخش مهمی از منافع ملی کشور موجب روند معکوس در فرایند گسترش روابط طرفین شد. سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران طی **دوره چهارم** (۱۳۸۴-۱۳۹۲) بر مبنای گفتمان «عدالت خواهی» صورتبندی شد. محمود احمدی نژاد در این دوره، «شعار اصلاح مدیریت جهان را در جهت مبارزه با نظام سلطه» را مطرح کرد. (Mohammadnia, 2014, p.149) در این دوران، گفتمان «اصول‌گرایی عدالت‌محور» بر سیاست خارجی ایران حاکم شد، که شکل‌گیری یک خرده‌گفتمان جدید در طول و تحول «آبرگفتمان اسل امگرای انقلابی» به شمار می‌رفت. (Dehghani-Firoozabadi, 2009, 229-230) در این دولت نوعی سنتز میان اسلام‌گرایی و ملی‌گرایی بوجود آمد و احمدی نژاد و اطرافیانش برای تضمین منافع ملی ایران به دنبال ایجاد پیوندی محکم میان این دو بودند. از جلوه‌های مهم این ملی‌گرایی دینی، می‌توان به تلاش دولت احمدی نژاد برای انتقال منشور کوروش به ایران و رونمایی از آن اشاره کرد. (Dehghani-Firoozabadi & Nouri, 2012, P.1) با این وجود پایان این دوره تشدید خصومت با غرب بر سر برنامه هسته‌ای موجب آغاز تحریم‌های بی‌سابقه علیه جمهوری اسلامی ایران بود. در ادامه طی سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰، «اعتدال‌گرایی» به عنوان شعار سیاسی و مرکز ثقل انگاره‌هویی ایران مطرح شد. اعتدال در این دوره به معنای ایجاد توازن میان آرمان و واقعیت در مسیر جهت دادن واقعیات به سمت آرمان‌ها (Sariolghalam, 2000, P.96) و منافع ملی ایران بود. دولت روحانی همانند دولت سازندگی تلاش داشت هویت یک «دولت توسعه‌گرا» را از خود به نمایش بگذارد و با بهبود چهره و تصویر، کسب اعتبار در عرصه بین‌المللی، دوری از درگیری و تنش‌زدایی، همزیستی مسالمت‌آمیز و اعتمادسازی در عرصه بین‌الملل را به عنوان «هویت‌نوعی» دولت خویش چه در عرصه داخلی و چه بین‌المللی بازنمایاند. روحانی در شصت و هشتمین مجمع عمومی

سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۴ سعی کرد با تاکید بر روی جنبه‌های صلح آمیز انرژی هسته‌ای، کاهش تنش با غرب و تاکید بر مبارزه با خشونت و افراطی‌گری ادبیاتی مورد تایید جامعه جهانی بکار ببند تا انگاره تهاجمی و بحران‌آفرینی که از سخنرانی‌های احمدی نژاد در سازمان ملل در ذهنیت دیپلماتهای غربی شکل گرفته بود، تعدیل شود. وی نیز در پرونده هسته‌ای و مذاکرات موسوم به «برجام» با دول ۵+۱ رفتاری در سیاست خارجی در غالب رویکرد «کانتی» نشان داد. سیاست‌های این دولت در راستای اعتدال و تدبیر با واکنش محتاطانه و غیرتهاجمی غرب‌همرا و زمینه‌ساز انعقاد موافقت نامه «طرح اقدام مشترک» با ۵+۱ در زمینه فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران شد. (Mohammadzadeh, 2022, p.154) اگر چه این توافق با خروج یکجانبه آمریکا و حمایت تلویحی کشورهای غربی ناکام ماند و دولت ابراهیم رئیسی نیز در ادامه نتوانست هیچ ارتباط مشخصی بین منافع ملی ایران و دوستی با غرب پیدا کند. جدول ذیل بر ساختگی منافع ملی ایران در بستر سیاست خارجی ایران را طی یک سده گذشته نشان می‌دهد:

جدول (۱): بر ساختگی منافع ملی در بستر سیاست خارجی ایران پسا مشروطه

راهبردهای سیاست خارجی ایران	نیروی سوم	موازنه مثبت / ناسیونالیسم مثبت	موازنه منفی	سیاست مستقل ملی	نه شرقی نه غربی
نوع سازه هویتی	سازش‌گرایی تاکتیکی	سازش‌گرایی تاکتیکی	ستیهندگی راهبردی	سازش‌گرایی راهبردی	ستیهندگی راهبردی
دوره زمانی	قاجار پسا مشروطه و پهلوی اول	پهلوم دوم (۱۳۲۴-۱۳۲۶) (۱۳۳۲-۱۳۴۳)	پهلوی دوم (مصدق ۱۳۲۹-۱۳۳۲)	پهلوی دوم (۱۳۴۳-۱۳۵۷)	جمهوری اسلامی
دیگری دوست	ایالات متحده آلمان	غرب اقتصادی (آمریکا و اروپا)	کشورهای غیرمتعهد	غرب اقتصادی (آمریکا و اروپا)	جنوب، جهان سوم و جنبش‌های رهایی‌بخش، محور مقاومت
دیگری دشمن	روسیه بریتانیا	اتحاد جماهیر شوروی	بریتانیا، شوروی و آمریکا	تعریف عراق و مصر به مثابه رقبای در دسرساز	غرب معرفتی (کمونیسم + سرمایه‌داری)

۴. نتیجه‌گیری

مطابق آموزه‌های برساخت‌گرایی به ویژه در خوانش الکساندر ونت، منافع ملی تابعی از هویت کنشگران (در این مقاله دولتمردان ایرانی) است و هویت‌ها نیز در کنش‌های متوالی خود (دیدگاه دولتمردان ایرانی در ادوار مختلف) در قبال دیگری ساخته می‌شوند. در تاریخ روابط خارجی ایران، فهم منطق کنش و گسست منافع ملی ایران پیشانقلاب (قاجار و پهلوی) با ایران پسانقلاب (جمهوری اسلامی) در گرو فهم بازنمایی غرب در ذهنیت دولتمردان ایرانی بوده است. مقاله با وجود آنکه به واسطه وسعت قلمرو زمانی

نمی‌توانست وارد جزئیات تحولات تاریخ معاصر روابط خارجی ایران شود اما تلاش داشت که نشان دهد چگونگی فهم غرب، نقش مهمی در بازتعریف منافع ملی و راهبردهای سیاست خارجی ایران داشته است. یافته‌های این پژوهش نشان دادند مواجهه با غرب در تاریخ روابط خارجی ایران به تکوین و شکل‌گیری دو کلان‌انگاره‌هویت در حافظه جمعی رهبران ایران برای فهم منافع ملی منجر شده است که یکی غرب را به مثابه «دیگری دوست» و دومی غرب را به مثابه «دیگری دشمن» ارزیابی می‌کند. از منظر این پژوهش تکوین راهبردهای «ناسیونالیسم مثبت» و «سیاست مستقل ملی» در تاریخ روابط خارجی ایران معاصر، نمودهایی از پارادایم‌هویت منافع ملی ایران مبتنی بر غرب دوست و راهبردهای «موازنه منفی» و «نه شرقی نه غربی» نمونه‌هایی از پارادایم‌هویت منافع ملی ایران بر پایه غرب دشمن بوده است و در این میان راهبرد نیروی سوم نیز گزینه‌ای بینابین به شمار رفته است. نکته قابل توجه در این میان اینک هر دو انگاره‌هویت در دسترسی به اهداف آن‌گونه که باید موفق نبوده‌اند و نتوانستند منافع ملی ایران را تضمین کنند. به بیان دیگر ایران به عنوان کشوری فاقد «دیگری دوست» و محصور شده در «تنهایی استراتژیک» خویش در سیاست خارجی تاریخی، همواره منافع ملی را در گرو توسعه رابطه با کشورهای غربی که کمتر دشمن بوده‌اند و کمتر موجب هراس‌هویت می‌شدند جست‌وجو کرده است، این‌هراس در مقاطع مختلف به حدی بود که باعث می‌شد رقبای دشمنان به مثابه دوست‌هویت‌یابی شوند و هراس از یک‌هویت غربی به مثابه دشمن (روسیه در عصر قاجار و شوروی در عصر محمدرضا شاه) دولتمردان ایرانی را به دامان یک‌هویت غربی دیگر به مثابه دوست (بریتانیا در زمان قاجار و آمریکا در عصر پهلوی) می‌کشاند، اگرچه هیچ‌گاه هژمونی غرب حتی در ذهنیت غرب‌گراترین دولتمرد ایرانی (محمدرضا شاه) نیز به مثابه «دوست‌هویت» تثبیت نشد و وی نیز در هر زمانی که فرصت می‌یافت نظیر دوره موسوم به سیاست مستقل ملی از ایالات متحده فاصله می‌گرفت؛ بر این اساس، به نظر می‌رسد سازشگرایی در سیاست خارجی ایران بیش از آنکه یک انتخاب باشد یک «اجبار در گزینش» بود و پادگفتمان آن یعنی «ستیهندگی» در شرایطی که منابع کافی برای ایران در دسترس باشد، همچنان تداوم یابد. برای توضیح بیشتر می‌توان به این نکته اشاره کرد که با وجود برخی شعارهای زیاد و برخلاف اشتباهات تاکتیکی، داشتن هدف‌های کلی، دیدگاه جهانی، گرایش به بی‌طرفی و دیدگاه‌های ظلم‌ستیز در سیاست خارجی باهویت ایرانی کم یا بیش هماهنگ است و دعوی ایران برای کسب رهبری منطقه، حمایت از اجتماعات شیعه در غرب آسیا و دور نگاه داشتن آمریکا و قدرت‌های غربی و شرقی از ایران مادام که پیامدهای منفی و عمیق در ذهن مردم کشور نداشته باشد مغایر با پسند عامه مردم نیست؛ با این وجود ملاحظه می‌شود ساخت‌هویت که در سیاست خارجی نظام پسا انقلابی به پارادایم غالب مبدل شد اگر چه توانست در دوره جنگ تحمیلی از کیان ایران محافظت کند اما در ادوار بعدی و تا کنون همچنان نتوانسته است منافع ملی ایران را به ویژه در ابعاد اقتصادی برای دستیابی به رفاه ملی از طریق سیاست‌گذاری سیاست خارجی باثبات، پویا و هوشمند تضمین کند.

References

1. Abrahamian, E. (1999). Iran between two revolutions. Trans. A. Golmohammadi & M. E. Fattahi. Tehran: Nashr-e Ney. (in Persian)
2. Abrahamian, E. (2024). The oil crisis in Iran: From nationalism to coup. Trans. M. E. Fattahi. Tehran: Nashr-e Ney. (in Persian)
3. Abrahimi, R. Z. (2018). The invention of Iranian nationalism: Race and displacement politics. Trans. H. Afshar. Tehran: Markaz. (in Persian)
4. Adib-Moghaddam, A. (n.d). Psycho-nationalism; global thought, Iranian imaginations. Trans. A. A. Mohammadalizadeh (in Persian)
5. Adibzadeh, M. (2015). Language, discourse and foreign policy: The dialectic of representation of the West in the Iranian symbolic world. Tehran: Akhtaran. (in Persian)
6. Alam, M. (1998). Oil, power and principles. Trans. G. Salehiyar. Tehran: Chapakhsh. (in Persian)
7. Asadi, H. and Sasani, F. (2017). Otherization in the Foreign Policy Discourse of Mohammad Reza Pahlavi. ZABANPAZHUKHI (Journal of Language Research), 9(22), 7-24. doi: 10.22051/jlr.2015.1851 (in Persian)
8. Atabaki, T. (2006). Authoritarian modernization: Society and state in Reza Shah's era. Trans. M. Haghhighatkah. Tehran: Qoqnoos. (in Persian)
9. Avery, P. (2009). Iran in the Pahlavi era. Trans. M. Saqebfar. Tehran: Jami. (in Persian)
10. Azghandi, A. (2009). Foreign policy of the Islamic Republic of Iran. Tehran: Qoomes. (in Persian)
11. Bagheri Dolatabadi, A., & Shafiee Seifabadi, M. (2015). From Hashemi to Rouhani: An analysis of Iran's foreign policy in light of constructivism. Tehran: Tisa Press. (E-book). (in Persian)
12. Bill, J. (1992). The eagle and the lion. Trans. M. Gholami. Tehran: Shahraab. (in Persian)
13. Chernoff, F. (2009). Theory and meta-theory in international relations: Concepts and conflicting interpretations. Trans. A. Tayeb. Tehran. (in Persian)
14. Cronin, S. (2006). Reza Shah and the formation of modern Iran. Trans. M. Saqebfar. Tehran: Jami. (in Persian)
15. Covert, P. (2013). "Toward a constructivist theory of foreign policy." In V. Kubalkova (Ed.), Foreign policy in a constructed world. Trans. M. Mirmohammadi & A. Khosravi. Tehran: Institute for Strategic Studies. (in Persian)
16. Dehghani-Firoozabadi, S. J. (2009). Foreign policy of the Islamic Republic of Iran. Tehran: SAMT. (in Persian)
17. Dehghani-Firoozabadi, S. J., & Nouri, V. (2012). Foreign policy of the Islamic Republic of Iran in the era of principium. Tehran: Imam Sadiq University Press. (in Persian)
18. Dehghani-Firoozabadi, S. J., & Vahabpour, P. (2015). Ontological security in Iran's foreign policy. Tehran: Institute for Strategic Studies. (in Persian)

19. Dehshiri, M. R. (2009). An introduction to Imam Khomeini's political theory. Tehran: Center for Islamic Revolution Documents. (in Persian)
20. Digard, J. P., & Richard, Y. (1999). Iran in the twentieth century: Political, economic, and cultural developments. Trans. A. R. Houshang-Mahdavi. Tehran: Alborz. (in Persian)
21. Ehteshami, A. (1999). Iran's foreign policy during the reconstruction era. Trans. M. E. Motaghi & Z. Poostinchi. Tehran: Center for Islamic Revolution Documents. (in Persian)
22. Elahi, H. (2003). The strategic importance of Iran in World War II. Tehran: University Publishing Center. (in Persian)
23. Entekhabi, N. (2011). Nationalism and modernity in Iran and Turkey. Tehran: Negareh Aftab. (in Persian)
24. Eshqi, L. (2000). Beyond all times: Imam, Shi 'a, and Iran. Trans. A. Naqibzadeh. Tehran: Center for Recognition of Islam and Iran. (in Persian)
25. Islami, R. (2013). The pattern of Iran foreign policy from the Constitutional Revolution to the rise of Reza Shah. *Foreign Relations History*, 14(55), 23-72. (in Persian)
26. Farmanfarmaian, M., & Farmanfarmaian, R. (2012). Blood and oil. Trans. M. Haghighatkah. Tehran: Qoqnoos. (in Persian)
27. Fateh, M. (1979). Fifty years of oil in Iran. Tehran: Payam. (in Persian)
28. Firoozabadi, S. J., & Vahabpour, P. (2017). Ontological security in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran, Tehran, Iran: Research Institute for Strategic Studies. (in Persian)
29. Foran, J. (2001). Fragile resistance: Social transformations from the Safavids to post-Islamic Revolution. Trans. A. Tadayyon. Tehran: Rasa. (in Persian)
30. Fuller, G. (1998). The pivot of the universe: The geopolitics of Iran. Trans. A. Mokhber. Tehran: Markaz. (in Persian)
31. Gasiorowski, M. (1992). U.S. foreign policy and the Shah. Trans. F. Fatemi. Tehran: Markaz. (in Persian)
32. Hejazi, S. A. (2021). Strategic culture and Iran's foreign policy. Tehran: Institute for Strategic Studies. (in Persian)
33. Jenkins, R. (2002). Social identity. Trans. T. Yarahmadi. Tehran: Shirazeh. (in Persian)
34. Kashani-Sabet, F. (2018). The Frontier fictions (1804-1946). Trans. K. Kalanki. Tehran: Ketabsara. (in Persian)
35. Katouzian, H. (1992). Nationalism in Iran. Trans. A. Tadayyon. Tehran: Kavir. (in Persian)
36. Katouzian, M. A. (2001). The State and society in Iran: The decline of Qajar and the establishment of Pahlavi (H. Afshar, Trans.). Tehran: Markaz Publishing. (in Persian)

37. Katouzian, M. A. (2006). Political economy of Iran (K. Azizi & M. R. Nafisi, Trans.). Tehran: Markaz Publishing. (in Persian)
38. Keddie, N. (2002). Iran in the Qajar period and the rise of Reza Khan. Trans. M. Haghghatkhah. Tehran: Qoqnoos. (in Persian)
39. Kiaesiri, A., & Nasr, V. (2022). Democracy in Iran: Struggles for civil liberty in a historical perspective. Trans. M. R. Raeiszadeh. Tehran: Farhang-e Javid. (in Persian)
40. Linklater, A. (2014). "Neorealism, critical theory and constructivism." Trans. A. Tayeb. Tehran: Ministry of Foreign Affairs Press. (in Persian)
41. Mahdavi, A. R. (1976). History of Iran's foreign relations. Tehran: Amir Kabir. (in Persian)
42. Mahdavi, A. R. (1996). Iran's foreign policy during the Pahlavi era (1921-1978). Tehran: Alborz Publishing. (in Persian)
43. Mahdavi, A. R. (2010). Iran's foreign policy during the Pahlavi era. Tehran: Peykan. (in Persian)
44. Malekm-Khan, M. (2002). Treatises of Mirza Malekm Khan Nazem-od-Dowleh. Ed. H. Asil. Tehran: Nashr-e Ney. (in Persian)
45. Mazaheri, M. M. and Molaee, A. (2013). Government, Identity and Foreign Policy in the Current Iran (1925-2011). Political Strategic Studies, 2(7), 125-146. (in Persian)
46. Milani, A. (2001). The enigma of Hoveyda. Tehran: Akhtaran. (in Persian)
47. Misari, N. (2013). "Islam in U.S. foreign policy: A case study." In V. Kubalkova (Ed.), Foreign policy in a constructed world. Trans. M. Mirmohammadi & A. Khosravi. Tehran: Institute for Strategic Studies. (in Persian)
48. MohammadNia, M. (2014). The Analysis of Iran's Foreign Policy: A Holistic Constructivism Approach. Contemporary Political Studies, 5(11), 135-158.
49. Mohammadzadeh, T. (2022). "Foreign policy of the Islamic Republic of Iran under Hassan Rouhani." Islamic World Strategic Studies, 89. (in Persian)
50. Morgenthau, H. (2010). Politics among nations. Trans. H. Moshirzadeh. Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publishing. (in Persian)
51. Moshirzadeh, H. (2005). "Constructivism as a meta-theory in international relations." Journal of Faculty of Law and Political Science, 65. (in Persian)
52. Mottaqi, M. E., & Kazemi, H. (2007). "Constructivism, identity, language and foreign policy of the Islamic Republic of Iran." Journal of Politics, Faculty of Law and Political Science, 37(4). (in Persian)
53. Movahed, M. A. (1978). Our oil and its legal issues. Tehran: Kharazmi. (in Persian)
54. Movahed, M. A. (2007). The disturbed dream of oil. Tehran: Karnameh. (in Persian)
55. Naebian, J. (1994). Iran's relations with foreign states during the Qajar era. Tehran: Fardabeh. (in Persian)

56. Pahlavi, M. R. (1976). *Toward the great civilization*. Tehran: Center for Political Culture Research & Publishing with Pahlavi Library. (in Persian)
57. Philips, A. B. (2012). "Constructivism." In M. Griffiths (Ed.), *International relations theory for the twenty-first century*. Trans. A. Tayeb. Tehran: Nashr-e Ney. (in Persian)
58. Qahramanpour, R. (2004). "A constructivist analysis of Iran's foreign policy." *Strategic Studies Quarterly*, 7(1). (in Persian)
59. Qahramanpour, R. (2015). *Identity and foreign policy in Iran and the Middle East*. Tehran: Rozaneh. (in Persian)
60. Ramazani, R. (2009a). "Understanding Iran's foreign policy." *International Relations Quarterly*, 1(1). (in Persian)
61. Ramazani, R. (2009b). *An analytical framework for studying the foreign policy of the Islamic Republic of Iran*. Trans. A. Tayeb. Tehran: Nashr-e Ney. (in Persian)
62. Ramazani, R. (2022). *History of Iran's foreign policy: From the Safavids to the end of the first Pahlavi era*. Trans. R. Eslami & Z. Pezeshkian. Tehran: Nashr-e Ney. (in Persian)
63. Ramazani, R. (2023). *Iran's foreign policy, 1941-1973: A study of foreign policy of modernizing nations*. Trans. M. J. Javadi-Arjmand & S. Ghorbani. Tehran: Tehran University Press. (in Persian)
64. Ramazani, R. K. (1975). *Iran foreign policy, 1911-1973*. Charlottesville: University Press of Virginia. (in English)
65. Reus-Smit, C. (2014). *International relations theories*. Trans. H. Moshirzadeh & R. Talebi. Tehran: Mizan. (in Persian)
66. Sadeqi, S. S. (2014). "The Islamic Revolution and the identity of Iran's foreign policy." *Islamic Revolution Studies Quarterly*, 11(38). (in Persian)
67. Sariolghalam, M. (2000). *Iran's foreign policy: Theoretical review and coalition paradigm*. Tehran: Center for Strategic Research, Expediency Council. (in Persian)
68. Shayegh, S. (2022). *Knowledge is power: Science, class and the making of modern Iranian society (1901-1951)*. Trans. M. Latifi. Tehran: Shirazeh. (in Persian)
69. Sheibani-Vahidolmolk, A. (1999). *Memoirs of exile: From provisional government to National Committee*. Eds. I. Afshar & K. Bayat. Tehran: Shirazeh. (in Persian)
70. Shwadran, B. (1975). *Oil, the Middle East and great powers*. Trans. A. Sharifian. Tehran: Franklin & Ketab-e Jibi. (in Persian)
71. Soltani, S. A. (1999). *Power, discourse and language: Mechanisms of power flow in the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Nashr-e Ney. (in Persian)
72. Tabatabaei, J. (2016). *Reflections on Iran: The theory of rule of law in Iran; Part one: The Tabriz school and foundations of modernity*. Tehran: Minou-ye Kherad. (in Persian)

73. Tabatabai, A. (2020). No conquest, no defeat: Iran's national security strategy. Oxford: Oxford University Press. (in English)
74. Tajik, M. R. (2004). Foreign policy: A realm of absence of decision and prudence. Tehran: Center for Strategic Studies, Vol. 1. (in Persian)
75. Tajik, M. R. (2005). The relation between otherness and identity among Iranians. Tehran: Farhang-e Goftegu. (in Persian)
76. Tajik, M. R., & Dehghani-Firoozabadi, S. J. (2003). "The export model of revolution in Iran's foreign policy discourses." *Rahbord Journal*, 27. (in Persian)
77. Wendt, A. (2007). *Social theory of international politics* (H. Mashirzadeh, Trans.). Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publication Center. (in Persian)
78. Zoqi, I. (1989). *Iran and the great powers in World War II*. Tehran: Pajang. (in Persian)

COPYRIGHTS

©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

